

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ ΣΤΗ ΡΩΜΗΟΣΥΝΗ

Ἡ ὄψη καὶ ἡ κατεύθυνση τοῦ πολιτισμοῦ ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴν τύχη, ἢ μᾶλλον ἀπὸ μερικὲς ἐπινοήσεις τοῦ μυαλοῦ στὶς ὁποῖες, βοηθᾷ πολὺ ἡ τύχη.—Καθαρώτερα : ὁ πολιτισμὸς δὲν εἶνε, στὴ θεωρητικὴ καὶ ἀπόλυτη μορφή του, ἓνα σύνολο κ λ ε ι σ μ ἔ ν ο καὶ τ ε λ ε σ ἰ δ ἰ κ ο γνώσεων πού, γιὰ τὴν κατάκτησίν του, βρίσκεται σ' ἐκστρατεία ἢ ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν ἀρχή. Εἶνε μιὰ δέσμη γνώσεων ἀνθαίρετα διαλεγμένη μέσα στοῦ ἀπέραντο χωράφι τοῦ ἄγνωστου, καὶ δεμένη μὲ πρόσκαιρους νόμους ἀπὸ τοὺς ὁποῖους πάντα μερικὰ στάχυα ξεφεύγουν. Τώρα, κάθε νέα προσθήκη τοῦ μυαλοῦ, γίνεται λίγο τυχερά, λίγο ξαφνικά, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐμποδίζει γιὰ ἀφορμή, γιὰ ὁδηγὸς στὴ νέα προσθήκη νὰ χρησιμεύουν πάντα οἱ γνώσεις πού κρατᾷμε σήμερα : Καὶ μὲ κάθε νέα προσθήκη, ἀδιάκοπα, ἀσυναίσθητα, ἤρεμα ἀλλάζουν οἱ συνδετικοὶ νόμοι τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ μορφή του, ἢ κατεύθυνσίν του.

Σὲ κάθε στιγμή τῆς ἀνθρωπότητος ἡ σκέψη βρίσκεται σὲ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀκτινοβολοῦν ἄπειροι δρόμοι πού φέρνουν σὲ ἄπειρες διευθύνσεις. Κάποια τύχη ὁδηγᾷ τὸν νοῦ σὲ μιὰν ἀπ' αὐτῆς τῆς διευθύνσεις ὅπου πάλι, μὲ τὴ σειρά της ἢ νέα διεύθυνση γίνεται κέντρο ἀκτινοβολίας καὶ ἀφετηρία ἐκλογῆς.

Ἐπολιτισμὸς ἔτσι εἶνε ἀ ν υ π ο λ ο γ ἰ σ ἰ μ ο ς .

Σ' αὐτὸ ἀπάνω ἀκριβῶς στηρίζονται οἱ ἐλπίδες κάθε ἐθνότητος νὰ προοδεύει. Πρόοδος θὰ πεῖ μίμηση ἀνεκατεμμένη μὲ πρωτοτυπίαν ἀρκετὰ ἐπιβλητικὴν πού νὰ προκαλεῖ τὴν μίμηση καὶ τῶν ἄλλων. Ἡ πρωτοτυπία πάλι, δὲν καρποφορεῖ παρὰ ἐφόσον βρίσκεται σὲ ἀρμονία μὲ τὸ περιβάλλον. Ἀλλοιώτισα, ἅμα δηλαδὴ εἶνε δυσαρμονικιά, μ' ὅλα τὰ ἀπόλυτα προτερήματα πού μπορεῖ ν' ἄχει, μένει χωρὶς καρπὸ, μαραζιάζει καὶ γλήγορα πεθαίνει.

Γι' αὐτὸν τὸ λόγῳ καὶ ἀπὸ τὸν δρόμῳ τοῦ Πολιτισμοῦ ἀποκλείονται τὰ δυσανάλογα πηδύματα, οἱ ξαφνικὲς μεταθέσεις, οἱ ἀπότομες μεταβολές. Πρὸ πάντων ἀποκλείεται ἡ ἰδέα μιᾶς ξαφνικῆς ριζικῆς ἀλλαγῆς του πού θὰ παράβλεπε καὶ θὰ κατὰστρεφε ὅλες τῆς σημερινῆς γνώσεις, καὶ θὰ ξανάρχιζε σ' ἄλλες βάσεις τὸ ἀτέλειοτο ἔργον.— Τέτοιαν ἀποστολὴ μόνον κάποιο Δόγμα θ' ἔχε τὴ δύναμη νὰ ἐκτελέσει. Ἀλλὰ δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ νὰ υπολογίσουμε τὸν ἔρχομὸ τοῦ δόγματος, κ' ἔτσι δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἀντικρίζουμε τέτοιαν μιάν πιθανότητα.

Καὶ τώρα τὸ συμπέρασμα εἶναι εὐκόλο. Ἡ ψυχὴ τῆς Ρωμηοσύνης χρειάζεται πότισμα ἄφθονο, ριζικὸ ἀπὸ ἐπιστημονικὸ πολιτισμὸ τῆς Δύσης. Μόνον ἅμα μπεῖ στὴν καρδίαν αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ, μόνον ἅμα τὸν νοιώσει σὰν δικό της, μόνον ἅμα τὸν ζήσει—χωρὶς αὐτὸ τὸ αἶσθημα τοῦ ξενικοῦ πού θαρρεῖς μᾶς ἀνησυχεῖ ὅλους—τότε θὰ μπορέσει θαρραλέα ν' ἀπλώσει βήματα πρὸς ἓνα νέο σημεῖο, πρὸς κάποιαν νέαν διεύθυνση, καὶ νὰ παρασύρει τὴν παγκοσμίαν ἀποδοχή. Καὶ τότε θ' ἄνε ἓνα πραγματικὸ σημάδι προόδου.

Πὼς ὅμως μιὰ τέτοια ριζικὴ στάση, μπορεῖ νὰ συζήσει μὲ τῆς αισθαντικότητες σὲ ἀποναρκομένους παραδόσεις, μὲ συμβατικὲς ὁρμές, μὲ ἐρωτοτροπίες χλιαρὲς σὲ κάποιες μισοσβυσμένους μορφῆς θερησκείας ;

Δ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ Δ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗ

Ἐλευσίτις 30 Ἰουλίου 1911

Γιὰ τὴν Σύνταξιν τῶν «Γραμμάτων»,

Κάποιος Φασουλῆς εἶνε ξαπλωμένος στὸ κατῶφλι τοῦ «Νουμᾶ». Ὁ κλασσικὸς τύπος τοῦ Φασουλῆ : Τ' ἀψηλὸ φέσι μὲ τὴ γυριζάμενη φούντα· ἡ σερνάμενη φωνή. Τὰ λεπρὰ καλαμπούρια. Τὰ ταγκὰ ἀστεία γιὰ νὰ γελοῦν τὰ σαββατόβραδα οἱ κοιλαράδες μπακάληδες τῆς λογοτεχνίας.

Ὁ Φασουλῆς αὐτὸς ἔχει κάμποσα ἀφεντικά, τέσσερα, πέντε ξέρω κι' ἐγώ ; «Ὅλα τ' ἀφεντικά του δουλεύουνε στὴ φιλολογία. Ἄλλος μ' ἀπλοχεριὰ μοιράζει γλωσσολογικοὺς νόμους. Ἄλλος προιόνζει τὴν ὀρθογραφία, τὸ ἐπίγραμμα καὶ τὴν παράφραση. Ἄλλως χαρίζει ποιητικὴν ὁμορφιά καὶ τρεχούμενη φιλοσοφία μὲ τὴ χιλιάδα. Κι' ἄλλος ἄλλα.

Ἄπ' ἔξω, ἔμεις, πρέπει νὰ χαζεύουμε μὲ ὀρθάνοιχτο στόμα ἀπὸ θαυμασμό καὶ ἀδιάκοπα νὰ θυμάζουμε καὶ νὰ ὑμνολογᾶμε τὸν Φασουλῆ, τ' ἀφεντικά καὶ τὸν ναὸ πού εἶνε ὁ Νουμᾶς.

Γιατί ἀλλοίμονο στὸν πού θᾶξει γνώμη δική του. Ἄλλοι του πού θὰ ἐκφράσει ἀμφιβολία. Ἄλλοι του πού δὲν ἀναμιασᾶ μὲ ἀποβλάκωση μυρικαστικοῦ τὸ γλωσσολογικὸ πιστεύω.— Ὀνόμασες ρητορεία τὴν ποιητικὴ φιλανθρία ; Ρώτηξες μὲ δειλία ἂν ὑπάρχει αἰσθητικὴ ἀλήθεια ; Δὲν θαυμάζεις τίς καθημερινὲς γλωσσικὰς ἐκτροπὰς ;

Ὁ Φασουλῆς πηδᾶ ἀμέσως μπροστὰ στὰ προσβλημένα ἀφεντικά του μὲ ὕφος Σάντσου π ο ὐ κ ἄ ν ε ι π ῶ ς δὲν θέλει νὰ ἐνοχλοῦν τοὺς Δὸν Κιχώτους του ! Καὶ σὺν καλοπληρωμένους μ π ρ ἄ β ο ς φωνάζει :

— Στὴν μάντα ἐσεῖς. Ἄστε τον σ' ἐμένα τὸν αὐθάδη. Σᾶς τὸν σιάχω ἐγώ.

Γιὰ νὰ δοῦμε τώρα μὲ τί τρόπον ὁ ἐργολάβος αὐτὸς τῶν φιλολογικῶν καργάδων σιάχει τοὺς αὐθάδεις. Συζητᾶει ; Λογικεύεται ; Ἀντικρούει μ' ἐπιχειρήματα ; Ἐχει τουλάχιστον κάποιαν ἀξιοπρέπεια ἔστω καὶ γιὰ τὰ μάτια, ἔστω καὶ γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ θέσιν πού νόμισε πῶς κρατᾶ στὰ γράμματα ;

Κάθε ἄλλο.—Γιὰ ὅλες τίς εὐκαιρίας ἔχει μιὰ συνταγὴ ἔτοιμη, ἀπλῆ, δοκιμασμένη. Ἐπιτυχία ἐξασφαλισμένη ἀπὸ λογῆς χρονῶ χρήση : Τὸ καλαμπούρι, τὸ σαλιωμένο, τὸ δυσκοῖλο, τὸ ἀποπληκτικὸ καὶ βατραχομάτο καλαμπούρι. Αὐτὸ εἶνε τὸ ὄπλο, ἡ συζήτηση, τὸ ἐπιχειρημα καὶ ἡ σκέψη.

Ἀλλὰ ὅταν ἕνα μυαλὸ ἀπὸ τὴ φύτρα του ἀλλοιωθεῖ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, εἶναι φανερὸ πῶς θὰ προβιβάσει σὲ φιλολογικὸ εἶδος τίς κουβέντες τοῦ καφενέ : «Ὁ τάδες λέει ἀνοησίες». «Αὐτὸς εἶναι ἀγράμματος». «Ἐλόγου σου εἶσαι πλωτάρχης τῆς Ἰδέας». «Ἡ ἀφεντιά σου εἶσαι τετράποδο.» Ἄναθεμάντονε πού τάβγαξε τὰ «Γράμματα»... κλπ.

Καὶ ἐλόγου του, ὁ Φασουλῆς, ἴνταναι λοιπόν ; Ποῦ βρέθηκε αὐτὴ ἡ ὑπαρξη-λογοπαίγνιο ;

Δὲν εἶναι μυστικὸ γιὰ κανέναν πῶς στὸ Νουμᾶ ὑπάρχει κ' ἓνα χωριστὸ περβόλι (μερικοὶ μάλιστα λένε ὀλόκληρη ἔπαυλη) ὅπου καλλιεργεῖται μὲ ὑπερένταση ἢ φιλολογία τοῦ γελοίου.

Συνεννοοῦμαστε ; Κῆπιος φύλακας γιὰ τὸ περβόλι, κῆπιος εἰδικὸς στὴν καλλιέργεια :

Γι' αὐτὸ ἓνας Φασουλῆς εἶναι ξαπλωμένος στὸ κατῶφλι τοῦ Νουμᾶ.

Μὲ πολλὴν ὑπόληψη

Δ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΟΣ ΑΙΜ. ΚΟΥΡΤΕΛΗ

Ἄπὸ ἓνα φιλολογικὸ γράμμα τῆς δεσποινίδος Αἰμυλίας Κούρτελη, δημοσιεύομεν ἐδῶ μερικὰ μέρη ὅπου χαρακτηρίζει μὲ κάποια αὐστηρότητα βέβαια, ἀλλὰ καὶ μὲ εἰλικρινῆ ἀγάπη πρὸς τὴν τέχνη τὴ λογοτεχνικὴ κίνηση τῆς Ἀθήνας.

«... Ἐδῶ κανένα ξεκαθάρισμα, κανένα κίνημα· καμμιά εὐγενικὰ προσπάθεια· κάθε ἄλλο· κινήματα ποὺ ἀγγίζουν τὰ ὅρια τοῦ χυδαίου· σαματᾶς νὰ γίνεται μονάχα. Πόλεμος. Ἐνθουσιασμός γιὰ πόλεμο· ν' ἀστράφουν σπαθιά, νὰ πεταχτοῦν σπίθες, νὰ φανερωθοῦν ὀρμές, νὰ συντριψῶ ἐσένα, νὰ νικήσω ἐγώ,

Τὸ σ φ υ ρ ῖ μ ι λ ε ῖ . Ἐλᾶτε λοιπόν, ἀδελφοί, νὰ πολεμήσωμεν· ἀλλὰ πῶς ; Ἡ Τέχνη μὲ τὴν Τέχνη καὶ γιὰ τὴν Τέχνη· ὄχι μὲ κουτοπόνηρες εἰρωνεῖες, ὄχι μὲ ὑστεροβουλίες καὶ μὲ ὑπουλες ματιές· εἰλικρινά, παλληκαρίσια καὶ χωρὶς συγκατάβαση.

Γιατὶ ζητοῦμε τὸ ἀπόλυτο πνεῦμα, τὸ ἐλευθερωμένο ἀπὸ περιορισμούς καὶ ἀντιθέσεις.

Καὶ θέλομε τὴν ὁμορφιά, ποὺ εἶνε ἡ ἄμεση μορφή τοῦ ἀόλουτου.

Τὴν ὁμορφιά ποὺ βάζει σὲ ἄμεση ταυτότητα τὸ πνεῦμα μὲ τὴ φύση.

Τοῦτο εἶνε Τέχνη. Μὰ πρέπει νὰ ἐρθοῦμε σὲ τελείαν αὐτογνωσία, σὲ τελείαν αὐτοβεβαιότητα.

Ἀρχή, μέση, τέλος

Ξελαγάρισμα.

Δὲν ἔχομε δημιουργικὴ ἐργασία ; Ὅριστε ἢ μεταφραστικὴ, ποὺ τὴ βλέπω πλούσια στὰ «Γράμματα», ὅσο κι' ἂν φέρη θλίψη, γιατί δείχνει τὴ στείρωσή μας.

Νὰ γείνομε αἰσθαντικοί.

Ἐνα ξανθοκόκκινο λείριο στὰ ὀλόμαυρα μαλλιά μιᾶς σύγχρονης Τζοκόντας, ποὺ μιᾶς κυττάζει ἐκστατικῆ, ἓνα περιφρονημένο χορταράκι, ποὺ βλασταίνει μὲ τόσα δικαιώματα ζωῆς μέσα στὶς χαραμίδες συντριμμένου ἀρχαίου μνημείου, μιὰ μονότονη γραμμὴ βουνῶν μέσα στὸ δειλινό, ποὺ ὀλοένα καὶ ξεψυχᾷ, μὲ τὸ μεγάλον Ἄστερα κυρίαρχον ἀπάνωθὲ της, ἄς ἐρθοῦν καὶ ἄς σταλάξουν στὶς κοιμισμένες ψυχές· ἄς τὶς ξυπνίσουν καὶ ἄς τὶς κάμουν ν' ἀναγαλλιῶσιν ἀπὸ θεῖαν ἐκστασι· ἄς ἀγγίσουν τὸ σήμαντρο ν' ἀλαλάξῃ μὲς στὴν ἐρημία,

Καὶ ἔξω ἢ ἀκαιρὴ φλυαρία τῶν κενῶν στίχων. — Πρὸ πάντων.

Ἐξω, πέταγμα τὰ θαμπωμένα γυαλιὰ ποὺ μιᾶς μπόδιζουν τὸ φῶς νᾶρθῃ ἴσα στὴν ψυχὴ μας. Ἐξω.

Ἐτσι, ἀ δ ε λ φ ο ἰ μ ο υ, γ ε ν ἦ τ ε σ κ λ η ρ ο ῖ.

.....

ΑΙΜΥΛΙΑ ΚΟΥΡΤΕΛΗ

Τὸ βιβλίον αὐτὸ τοῦ κ. Ράλλη εἶνε πολύτιμη πραγματεία γιὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κύκλους, ὄχι μόνον γιὰ τὴν πληθώρα τῶν βοηθημάτων πού τόσο φιλότιμα ἐμάζεψε κὶ ἐμελέτησεν ὁ συγγραφέας ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ θέμα τὸ πρωτότυπο πού πραγματεύεται.

Ὅμως μιὰ γενικώτερη καὶ βαθύτερη ἐξέταση τοῦ θέματος, ὡς πρὸ τὸ πῶς ἐγενήθηκε, πῶς ἀναπτύχθηκε καὶ πῶς ἐξέλειπε τὸ δίκαιο τῆς ἀσυλίας (καὶ θὰ γίνονταν βέβαια αὐτὸ ἂν ἤμποροῦσαν νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψη ὅλες οἱ σχετικῆς πηγῆς πού θὰ διαφώτιζαν στὴν προέλευση τοῦ δικαίου τῆς ἀσυλίας) θὰ ἔδινε στὸ βιβλίον τοῦ κ. Ράλλη ξεχωριστὴ γιὰ τὸ εἶδος τοῦ σπουδαιότητα.

Ἄλλ' ἂν ἀπέτυχε ὁ συγγραφέας στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα τοῦ ζητήματος κὶ ἂν λείπει ἀπὸ τὸ ἔργο του τὸ βαθύ ἐκεῖνο φιλοσοφικὸ πνεῦμα πού διακρίνει τὰ αἷτια καὶ τὰ αἰτιατά, ἐπέτυχεν ὅμως στὴν ἔκθεση τῆς οὐσίας τοῦ θέματος του, ἀρκετὰ, τόσο, πού τὸ βιβλίον του νὰ χρησιμεύει πολὺ σὲ κείνους πού παρακολουθοῦν τὰ σχετικὰ μ' αὐτὸ θέματα.

B. M.

JULES ROMAÏNS - Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Ὁ Jules Romains ἔνας ἀπ' τοὺς καλλίτερους λυρικούς τῆς σημερινῆς Γαλλικῆς φιλολογίας ἔγραψεν ἕνα δράμα μεγάλης πνοῆς «Ὁ Στρατὸς στὴν Πόλη.»

Δυὸ δυνάμεις. Ἡ πόλη καὶ ὁ στρατός. Ὁ Στρατὸς πού εἶνε συμπαγῆς καὶ πάντα σφιχτοδεμένος σὰν τὸ βαρὺ νερὸ ἐνίκησε τὴν Πόλη, τὴν πιέζει καὶ τὴν κάνει δική του. Ἐπέρασαν μῆνες πολλοὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ πάρσιμο της. Κι' ὅμως ἡ ξεπεσμένη καὶ πονεμένη Πόλη, ἀναθυμιάται τὸν ἑαυτὴ της, ἐνῶ ὁ Στρατὸς κάνει γυμνάσια ἔξω ἀπ' τὰ τεῖχη της, οἱ νικημένοι γιὰ μιὰ στιγμή μπαίνουν στὶς ταβέρνες, βγαίνουν στὸ δρόμο καὶ στὸν ἥλιο τολμῶν ἀκόμα νὰ πιοῦν καὶ νὰ τραγουδήσουν μαζὺ καὶ νὰ δεῖξουν τὴ γροθιά τους.

Μιὰ θέρη γιὰ ἐπανάσταση κ' ἐκδίκηση καίει μέσα στὴν Πόλη. Τί θὰ κάμει; Ὁ Στρατὸς εἶνε συμπαγῆς καὶ δυνατός. Εἶνε ἄθροισμα ἀπὸ δυνάμεις μὲ μιὰ ψυχὴ. Ἡ Πόλη εἶνε σκόρπια· ὅλοι σχεδὸν οἱ ὅμιλοι τῶν ἀνθρώπων της εἶνε ξέχωροι καὶ ἀβέβαιοι σὰν τὰ δάχτυλα τοῦ χεριοῦ, ὅταν ἀποχωρίζουμε τόνα ἀπ' τ' ἄλλο. Ἐναντίον τοῦ Στρατοῦ, μόνον τὴν πονηριά εἰμπορεῖ νὰ δοκιμάσει ἡ Πόλη. Θὰ δοκιμάσει νὰ τὰ καταφέρει, ὥστε τὸ στράτευμα νὰ σκορπιστεῖ σὰν αὐτὴν καὶ μέσα σ' αὐτήν. Ὅταν γίνῃ καμμιὰ γιορτὴ θὰ καλέσει ἕνα-δυὸ στρατιῶτες κάτου ἀπὸ κάθε στέγη, θὰ τοὺς δώσει νὰ πιοῦνε καὶ οἱ ἀνθρώποι της, θὰ τοὺς σκοτώσουν καὶ ἂν τὴ τελευταία στιγμή δὲν εἰμπορεῖ νὰ βασιστεῖ στοὺς ἀνδρες της, τότε μὲ τίς γυναῖκες της θὰ γητέψει καὶ θὰ δολοφονήσει τοὺς στρατιῶτες.

Ἡ συνομοσία πραγματοποιεῖται, ἡ σφαγὴ ἀρχίζει τὴ νύχτα. Ἀλλά, ἀδικα τῶν ἀδίκων. Ἡ Πόλη δὲν κατορθώνει νὰ χωρίσει, ὅπως τὰ σώματα, τὴ μιὰ καὶ δυνατὴ ψυχὴ τοῦ ἐχθροῦ της. Στὰ πρῶτα χτυπήματα ὁ πληγωμένος στρατὸς χυμᾶ, συμμαζεύεται ἀμέσως, γίνεται πάλιν τρομερός καὶ συντριβεῖ τὴν Πόλη.

Εἶνε πολὺ παράδοξο καὶ μυστηριῶδες θέατρο. Τὰ πρόσωπα μοιάζουν ὄντα ὄνειρου ποὺ προσφέρουν λόγια σιβυλλικά, πάνω σὲ μιὰ συννεφιασμένη σκηνή, σ' ἓνα διάκοσμο δειλινοῦ. Νομίζω καλλίτερα, ὅτι εἶνε παιδικὲς ψυχὲς σὲ σώματα ἐφήβων, καὶ αὐτὰ τὰ μεγάλα ἀγόρια, αὐτὰ τὰ μεγάλα κορίτσια ἐκφράζουν θαμπὰ ἴζη σκέψεων, ὥστε οἱ διάλογοι τους νὰ καταντοῦν νὰ μοιάζουν κλαψιαρίσματα ποὺ μόλις ἀρχίζουν νὰ πέρνουν μιὰ κάποια ἰδέα ἀκριβολογίας.

Ὅταν τὰ θεατρικὰ αὐτὰ ἔργα : «Πριγκήπισσα Μαλένα», οἱ «Τυφλοί, Πελλέας καὶ Μελισσάνδρα» πρωτοπαίχτηκαν στὸ Παρίσι, παραξευέντηκα γιὰ τὴν ἀνέλπιστη ὁμοιότητά τους μὲ τὸ ἰνδιάνικο θέατρο, καὶ στάθηκα νομίζω ὁ πρῶτος καὶ ὁ μόνος ποὺ τὸ ἐσημείωσα. Ἡ ἴδια σταθερὴ ἔνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση, ἡ ἴδια σχετικὴ ἀπορρόφηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ φύση, ἡ ἴδια ἀπλότης ποὺ φαίνεται κάπως ἐξεζητημένη καὶ προσποιητή, (ἄς μὴ λησμονοῦμε πῶς τὸ ἰνδιάνικο θέατρο δὲν εἶνε καθόλου πρωτογενὲς θέατρο) ὅλων τῶν αἰσθημάτων, ὅλων τῶν παθῶν καὶ ὅλων τῶν ψυχικῶν καταστάσεων· ἡ ἴδια σχεδὸν ἔλλειψη συνειδήσεως καὶ ἀδυναμία σκέψεως στοὺς ἀνδρες καὶ στὶς γυναῖκες, ποὺ βγαίνουν πάνω στη σκηνή· ἡ ἴδια κουβέντα παιδιῶν ποὺ θάταν ποιηταί, ἢ ποιητὰ ποὺ θάμνησκαν παιδιά μὲ τὴν ἀνακρίβεια τῆς σκέψεως καὶ τὸ ἀργοσάλεσμα τῶν ἀόριστων ἰδεῶν.

Δὲν ἀπατήθηκα σ' αὐτὴ τὴν προσέγγιση. Στὶς πρῶτες σελίδες ἑνὸς βιβλίου του, νὰ κ' ἕνας ἔπαινος γιὰ τὴν ἰνδιάνικη φιλολογία, ποὺ δείχνει ἀρκετὰ πῶς ὁ ἴδιος ὁ Μέτερλιγκ αἰσθάνθηκε καὶ ἀνεγνώρισε αὐτὴ τὴ συγγένεια.

Σὲ μερικὲς στιγμὲς ἡ ἀνθρωπότης εἶχε φτάσει σὲ σημεῖο ν' ἀποτινάξει λίγο τὸ βαρὺ φορτίο τῆς ἕλης . . . Οἱ ἄνθρωποι βρισκόντανε σιμώτερα στοὺς ἑαυτοὺς των καὶ πιὸ κοντὰ στοὺς ἀδερφοὺς των . . . Ἔνοιωθαι μὲ πλιότερη περιπάθεια τὴ γυναῖκα, τὸ παιδί, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ πράγματα . . . Τὰ κείμενα ποὺ μᾶς ἀφήκαν, ἴσως, δὲν εἶνε τέλεια· μὰ δὲν ξεύρω ποιά δύναμη καὶ ποιὲς χάρες μνήσκουν σ' αὐτὰ γιὰ πάντα ζωντανὲς καὶ σκλαβωμένες . . . Ἄπ' ὅτι ξεύρωμε γιὰ τὴν Ἀρχαία Αἴγυπτο, μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσομε ὅτι κ' αὐτὴ θὰ πέρασε ἀπὸ μιὰ παρόμοια πνευματικὴ περίοδο. Σὲ μιὰ πολὺ ἀπομακρυσμένη ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰνδιῶν, ἡ ψυχὴ θὰ ἐπλησίασε τόσο πολὺ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ζωῆς ὅσο δὲν εἶχε μεταφτάξει ποτέ, καὶ τ' ἀπομεινάρια καὶ οἱ θύμησης, τῆς σχεδὸν ἄμεσης παρουσίας τῆς παράγουν ἀκόμη καὶ σήμερα παράδοξα φαινόμενα . . .

Ὁ Μέτερλιγκ εἶνε ἰνδιάνος δραματικὸς συγγραφέας τοῦ σημερινοῦ αἰῶνα. Μ' αὐτὴ τὴν ἰδιότητα, δὲν εἶνε διασκεδαστικὸς, καὶ πιστέψετε πῶς δὲν φροντίζει καθόλου νὰ γείνει τέτοιος· δὲν τὸν παρακολουθεῖ κανεὶς εὐκολα· εἶνε σκοτεινός, μὰ εἶνε ὁ πιὸ πρωτότυπος καὶ ὁ πιὸ παράδοξος συγγραφέας τῆς ἐποχῆς μας καὶ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὸν μελετήσῃ κανεὶς. Βεβαιωθῆτε ὅτι δὲν περιφρονῶ οὔτε τὸν Ἴψεν, οὔτε τὸν Χάουπτμαν καὶ ἄλλους. Μὰ τί ; Οἱ Σλάβοι φτιάνουν περισσότερο δράματα ἱστορικὰ κατὰ τὸν Σαιξπήρειο τρόπο, οἱ Γερμανοὶ, δράματα κοινωνιολογικά, ὁ Ἴψεν δημιουργεῖ δράματα ψυχολογικά, ἀνακατωμένα μὲ φιλοσοφία, νεωτεριστικὴ ἠθικὴ καὶ μὲ φυσιολογικὰ προβλήματα. Ὅλοι εἶνε Σ ὕ γ χ ρ ο ν ο ι, τέλειοι ἄνθρωποι τοῦ αἰῶνα τους. Δὲν τοὺς οἰκτεῖρω βέβαια· μὰ νὰ κ' ἕνας ποὺ χωρὶς τὸ παραμικρότερο τεχνητὸ ἀνακάτωμα, χωρὶς μίμηση, ἀσυνηδῆτως μὲ μεταφέρει

δέκα έννά αιώνες πίσω, μου φέρνει, φυσικά, χωρίς να την δανείζεται, την ψυχική κατάσταση του Καλιντάσα ! Αυτός με πέρνει πραγματικά στη ξενιτειά. Με κάμνει'νά ταξειδεύω. "Όχι μόνο, δέν είνε ὅπως ὅλος ὁ κόσμος' μα δέ μοιάζει ούτε σάν μερικούς. "Όσο γιά τάλαντο. "Έχει και παραέχει.

*

Κανένα πρᾶγμα δέν παρουσιάζει περισσότερο ένδιαφέρον σ' ένα έρασι-τέχνη ὅσο τὸ θέατρο τοῦ Μέτερλιγκ.

"Αν, στὸ θέατρο του φαίνεται τόσο λίγο «άνθρωπος τοῦ θεάτρου» ἄν μᾶς παρουσιάζει τόσο ἀπλοποιημένους χαρακτήρες, τόσο πρωτογενεῖς καὶ παιδικούς, αὐτὸ συμβαίνει γιατί ἡ ἀλήθεια, γι' αὐτὸν βρῖσκεται ἐκεῖ ὅπου ψυχόρμητα καὶ χωρίς σκέψη ξεπετιέται, ἐκεῖ ὅπου ἀπ' εὐθείας πηγάζει ἀπὸ τὰ ένστιχτα καὶ ἀσυνειδήτως ἐκδηλώνεται.

Ὁ Μέτερλιγκ εἶνε μεθυσμένος ἀπὸ ἀσυνειδήτο. Ἡ σκοτεινὴ ζωὴ τῆς ψυχῆς, ἡ ζωὴ ἐκείνη τῆς ψυχῆς ποὺ φυτοζωεῖ ἡ πρωτογενὴς περίοδος τῆς ψυχῆς, ἡ σέψη πρὶν νὰ ἔχει συλληφθῆ, τὸ αἶσθημα πρὶν νὰ ἔχει γεννηθῆ, ὁ ψυχικὸς παλμὸς πρὶν νὰ ἔχει δονηθῆ ἀπὸ καμὴν ἀνατριχίλα, οἱ ἀνεπαίσθητες πτυγές τῆς ψυχῆς : νὰ γι' αὐτὸν ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ, στὴν καθάρια τῆς κατάστασι, ὄχι ἐξευτελισμένη, ὄχι ἀλλαγμένη, ὄχι προστυχημένη, ἡ πραγματικὴ ψυχικὴ ζωὴ.

Τῆς δίνει τὰ ὁμορφότερα ὀνόματα. Τὴν ὀνομάζει ἀνώτερη ζωὴ, ἐξυψωμένη ζωὴ, θεία ζωὴ, ἀπόλυτη ζωὴ. Κατεβαίνει σ' αὐτὴ με ἡδυπάθεια, λούζεται σὲ δροσιεὲς αὐγῆς, ἀπολαμβάνει σὲ ἥρεμα σκοτάδια παρθενικῶν δασῶν. Ποτὲ δέν ἐκατάλαβα καλλήτερα τὴ συμβολικὴ σημασία τοῦ frigus oracum τοῦ Βιργίλιου, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε δὲ φόρτωνε τὸ frigus oracum μὲ καμιά συμβολικὴ σημασία.

Ἀκούει μὲ ἔκστασι τὸ θρόϊσμα τὸ ὑπόκοφο ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὰ τρίσβαθα τοῦ ἐ γ ὦ καὶ φτάνει σ' αὐτιά του σάν ἦχος ἀπόμακρος καὶ ἀνεπαίσθητος· μακαρίζει τὸν ἑαυτὸν του γιατί μένει ὁ δυσκολονόητος καὶ θὰ ἐθύμονε ἄν γινότανε σαφῆς. Τὸν ἐρεθίζει ὅ,τι εἶνε ξελαγαρισμένο, διάφανο, εὐκολονόητο καὶ γνωστό. «Ἐκεῖνο ποὺ ξεύρομε δέν ἔχει ένδιαφέρον». Τί ὠραία φράση ! Καὶ πόσο εἶνε ἀληθινὴ ! "Αν εἴμαστε βέβαιοι γιά κάτι δέν θὰ ἐνδ'αφερόμαστε καθόλου γι' αὐτό. Δέν ἐνθουσιαζόμαστε γιά μιὰ παροιμία. Λοιπὸν ὅ,τι ξεύρομε ἀπὸ θετικὲς ἐπιστῆμες ὅλα εἶνε διανοητικὲς παροιμίες.

Νὰ μὴ ξεύρομε τὰ τρίσβαθα μας, νὰ αισθανόμαστε ὅμως ἀρκετὰ ὀρθὰ ὥστε ν' ἀμφιβάλλομε ὅτι ὑπάρχουν χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἡμποροῦμε ν' ἀντιληφτοῦμε τί εἶνε : α'. αὐτὸ εἶνε νόστιμο νὰ ζητήσομε νὰ μάθομε παραμονεύοντας, κρυφοκυντώντας μὲ τὴν πεποίθησι, ἄλλωστε, πῶς δὲ θὰ τὸ βροῦμε ποτέ· γιατί μόνη ἡ ἰδέα πῶς θὰ τὸ ἐβρῖσκαμε θὰ τοῦ προσέδινε πραγματικότητα ποὺ θὰ τοῦ ἀφαιροῦσε ὅλη τὴ γοητεία του.

«Εἴμαστε περιτριγυρισμένοι ἀπὸ μιάν ὑπερφυσικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ μέσα σ' αὐτὴ λουζόμαστε

«Τὸ μυστήριο βεβαίως ἀλείφω γύρω μας· τὸ μυστηριῶδες ἀλείφω στὰ τρίσβατά μας. Καὶ ἐπικοινωνοῦμε μὲ τὸ αἰώνιο μυστήριο, μονάχα, μὲ τὸ δυσκολομέτρητο μυστήριο ποὺ βρῖσκεται σὲ μᾶς.» Πολὺ ὠραία, πολὺ ἔξοχα. Δέν εἴμπορῶ νὰ πάρω στὰ σοβαρὰ τὴ φιλοσοφία αὐτὴ, τὴν βρῖσκω ὅμως νόστιμη.

Και οί συνέπειες ; Ἐκεῖνοι πού βρίσκονται σιμά στό ὀλοζώντανο ἀληθινό, εἶνε οἱ ἀπλοῖκοι. Ἐκεῖνοι πού ἐπηρεάζονται ἀπό τή συνείδηση ζοῦνε μέσα στό περιορισμένο· γιατί σύμφωνα μέ τόν ὀρισμόν, ὅτι προσδιορίζεται αὐτό ἔχει καί ὄρια. Ὅσοι μένουν χωρίς συνείδηση ζοῦν μέσα στό ἀληθινό, στό ὀλοκάθαρο ἀληθινό. Ἀληθινή ἐπιστήμη εἶνε ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀμαθῆ. . . Οἱ κατεργάρηδες θά προσθέσουν πῶς δέν εἶνε ἀνώφελο νά εἶνε κανεῖς βλάκας, ἀφοῦ ἡμπορεῖ νά περάσει καί γιά πολὺ ἔξυπνος. Οἱ κατεργάρηδες θά πούν μ' αὐτό μιάν ἀλήθεια μέ τήν συνειθισμένη προστυχιά πού τοὺς χαρακτηρίζει μ' ἂν τὸ πάρομε τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τήν καλή του, βλέπουμε πῶς εἶνε σωστό καί εἰπωμένο μάλιστα ἀπὸ τὸν Μέτερλιχ δέν εἶνε πιά πρόστυχο γίνεται μάλιστα γοητευτικό.

*

Νά μερικά χαρακτηριστικά τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μέτερλιχ. Ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τήν ἀλήθεια, μόλις τῆ νοιώσει, γιατί νοιώθοντας τήν, τήν περιορίζει· ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τήν ἀληθινή γνώση μόλις γείνει ἔξυπνος, ἀφοῦ τὸ ἀσυνείδητον εἶνε ἀπειρον καί ἡ ἔξυπνάδα περιπτώσι· ὁ ἄνθρωπος χάνει τήν ψυχὴ του πιάνοντάς τήν, ἀφοῦ πιάνοντάς τήν τὴν συμαζεύει, τὴν χύνει στό καλοῦπι τοῦ μικροῦ τοῦ περιορισμένου τοῦ πρακτικοῦ. Μ' ἄλλα λόγια, χάνει τὴν ψυχὴ του μόλις ἀντιληφθεῖ πῶς ἔχει μιὰ ψυχὴ. Οἱ ἄντρες εἶνε διάνοιες· τὰ παιδιὰ, οἱ πρωτογενεῖς, οἱ θαυμασταί, οἱ βλάκες, εἶνε ψυχές.

Πάνω στὴ φιλοσοφία αὐτὴ σκαρώνεται μιὰ ὀλόκληρη αἰσθητικὴ. Ἄν τὸ ἀσυνείδητο εἶνε ἀληθινό τὸ ἀνέκφραστο πρέπει νά εἶνε ὄραιο.

Τὸ ὄραιο, ὅπως καί τὸ ἀληθινό, εἶνε ἀσύλληπτο, σκοτεινό, πεταχτό· βουτᾶ καί μουσκεύεται στὰ κοιμισμένα νερά τοῦ μυστηρίου. Μόλις γείνει διάφανο, προστυχαίνει. Μόλις καθοριστεῖ γίνεται βαρὺ σκληρό, ἀτόμο, καί ἄς τὸ ποῦμε μιὰ καλή, ἄσκημο. Τ' ὄραιο θέλει κάτι τὸ ἀπροσδιόριστο· ὁ κόσμος σ' αὐτὸ ἔχει σχεδὸν συμφωνήσει. Μὰ δέν εἶνε ἀρετὸ νά πεῖ κανεῖς· τ' ὄραιο θέλει κάτι τὸ ἀσχημάτιστο, τὸ αὐτοσχέδιο τὸ τσεβδό. Ἀσχημάτιστο ἡμπορεῖ νᾶνε καί κάτι πού δέν ἔχει ἀκόμη ἀρχίσει . . . ὑπάρχει δηλ. ἓνα ὄριον πού δύσκολα καθορίζεται· γιατί, ἐπὶ τέλους τὸ ὄραιο, γιά νᾶνε αἰσθητὸ χωρὶς νά ἐκφράζεται (ἄ ! αὐτὸ ποτέ !) πρέπει ν' ἀρχίζει νά παίρνει μιάν ἐκφραση,—αὐτὸ εἶνε πολὺ, νά καθορίζει μιάν ἀόριστη κατεύθυνση πρὸς μιάν ἀμφίβολη ἐκφραση, μὰ τίποτα περισσότερο . . . αὐτὸ εἶν' ὄλο πάνω κάτω.

Κατὰ βάθος τὸ ἀληθινὰ ὄραιο εἶνε ἓνα τίποτα. Πραγματικοὶ ποιητᾶι εἶνε «ἐκεῖνοι πού τὰ ἔργα τους καταλήγουν σχεδὸν σὲ μιὰ σιωπῆ.» Ἄλλωστε ἀφοῦ ὁ ὄχλος δέν καταλαβαίνει πῶς ἡ ἀπόλυτη σιωπῆ εἶνε ἡ ὑπέρτατη εὐφράδεια, ἄς ἐκφραζόμεστε ὅσο τὸ δυνατόν λιγότερο.

Θά ἔπρεπε λοιπὸν—ὄ αὐτὸ πόσον θᾶταν δύσκολο—νά μιλεῖ κανεῖς σχεδὸν μέ τὸ στόμα κλειστό, νά σκέπτεται χωρὶς ἰδέες, νά αἰσθάνεται χωρὶς νά ἀντιλαμβάνεται τί αἰσθάνεται κ' ἐν τούτοις νά ἐννοεῖται· ὄχι, νά μὴν ἐννοεῖται ἐκεῖνο πού εἰμπορεῖ νά νοηθῆ, ἐκεῖνο πού δέν ἀξίζει νά ζήση στὴ σκέψη, καί ὅμως νά ἐπικοινωνεῖ μέ τὸν ὄχλο διὰ μέσου μιᾶς γλυκειᾶς, ἡρεμῆς, ἀνεπαίσθητης ὑποβολῆς.

Χρειαζότανε νά βρεθῆ μιὰ τέχνη πού θά ἔκαμνε αἰσθητῆ τὴν ψυχὴ ἐκεῖ πού ἡ ψυχολογία ἀδυνατεῖ νά φτάσει, καί ἰδιαιτέρως, μιὰ δραματικὴ τέχνη πού θά μᾶς ἔκαμνε νά δοῦμε ὅτι μέσα καί κάτω ἀπὸ τὸ δραματικὸ εἶνε μιὰ δρα-

ματική τέχνη πού θ' ἀπέκλειε τὸ δρᾶμα σάν κάτι δίχως σημασία. Νὰ τί δοιμάζουν μερικοὶ νεωτεριστὰι «πὺ ἔχουν πνεῦμα πολὺ κατώτερο τοῦ Ρακίνα καὶ τοῦ Ζαίξπηρ, μὰ πὺ ἔχουν μισοκνττάξει μιὰ λαμπρὴ ζωὴ κρυμένη, ἐνῶ ἐκεῖνη τῶν δασκάλων ἦταν ἀπ' τὴν ἀνάποδη ὄψη.»

Εἶνε ἀνάγκη νὰ ποῦμε, ἀφοῦ μιλοῦμε γιὰ δραματικὴ τέχνη, πῶς «ἡ ἀπεικόνιση τῶν παθῶν» γιὰ τὸν Μέτερλιγκ εἶνε χονδροειδέστατο πρᾶγμα, πῶς ἡ δ ρ ᾶ σ ἡ ἢ περιφημὴ δράση φαίνεται σ' αὐτὸν ὡς τὸ κατακόρυφο τοῦ βαρβαρισμοῦ στὴν τέχνη, ὡς ἀλάθητο σημάδι βάρβαρης τέχνης ;

Ὁ Μέτερλιγκ προσπαθεῖ μὲ ὅλες του τίς δυνάμεις νὰ ἰδρῦσει ἕνα θέατρο χωρὶς δράση χωρὶς ἐπιπόλαια πάθη, πὺ θὰ ἐξέφραζε τὰ ἥρημα βᾶθη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, εἶτε τ' ἀργοκίνητα, μυστηριώδη καὶ ὑπόκοφα δρᾶματα τοῦ ὑποσυνειδητοῦ μας ἐ γ ῶ. Τὸ θέατρο αὐτὸ τὸ βαφτίζει μ' ἕνα ὄμορφο ὄνομα Τὸ λέγει «Σ τ α τ ι κ ὸ Θ ἑ ἄ τ ρ ο.»

Βλέπει κανεὶς μὲ τί τρόπο οἱ ἰδέες τοῦ Μέτερλιγκ κρατιοῦνται, συμπλέκονται καὶ σχηματίζουν σύστημα. Βλέπει κανεὶς ἐπίσης ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν δραματικὴ τέχνη τοῦ συγγραφέα, ἔχουν μιὰ μεγάλη δυνατὴ συνοχή, ὅτι οἱ ἰδέες του αὐτὲς ἔχουν πολὺ ἐνδιαφέρον, εἶνε παρὰτολμες, περιέργες, ὥστε κάθε στιγμή νὰ νομίζει κανεὶς ὅτι πέφτουν στὴν παραδοξολογία καὶ στὴ φλυαρία ὅτι εἶνε ὑπερβολικὰ θελκτικὲς ἀποκαλυπτικὲς καὶ γοητευτικὲς.

ΜΕΤ. Β. Κ. Π.

ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΓΚΖΕΛ-ΓΝΩΜΕΣ ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ ΡΟΝΤΕΝ

— Εἰπέτε μου, δάσκαλε, δὲ νομίζετε, ὅτι ἡ ἀρχαία ὄμορφιά ξεπερνοῦσε κατὰ πολὺ τὴ σημερινή, καὶ ὅτι οἱ γυναῖκες τῆς σήμερον εἶνε πολὺ δύσκολο νὰ συγκριθοῦν μ' ἐκεῖνες πὺ ἐπόξεραν μπροστὰ στὸ Φειδία ;

— Καθόλου !

— Ὅμως, ἡ ἐντέλεια τῶν ἑλληνικῶν Ἀφροδιτῶν...

— Οἱ καλλιτέχνες ἐκεῖνοι εἶχαν μάτια κ' ἔβλεπαν, ἐνῶ οἱ σημερνοὶ εἶνε τυφλοὶ, νὰ ἡ διαφορὰ. Οἱ ἀρχαῖες ἑλληνίδες ἦταν ὄμορφες, μὰ ἡ ὄμορφιά τους βρισκότανε στὴ σκέψη τῶν γλυπτῶν πὺ τίς ἀποτύπωναν.

Ἐπάρχουν καὶ σήμερον, ὅμοιες γυναῖκες. Κυρίως, οἱ γυναῖκες τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης. Οἱ σύγχρονοι Ἰταλίδες π. χ. ἀνήκουν στὸν ἴδιο μεσογειακὸ τύπο τῶν μοντέλων τοῦ Φειδία. Ὁ τύπος αὐτὸς ἔχει γιὰ κύριο χαρακτηριστικὸ τὸ ἰσόμετρο πλάτος ὄμων καὶ λεκάνης.

— Μὰ οἱ εἰσβολὲς τῶν Βαρβάρων στὸ ρωμαϊκὸ κόσμον δὲν ἐχάλασαν μὲ τίς ἐπιμξίες, τὴν ἀρχαία ὄμορφιά ;

— Ὅχι. Ἐν ὑποθέσῃμε ἀκόμη πῶς οἱ βαρβαρικὲς φυλὲς ὄπηξαν λιγότερο ὄμορφες, λιγότερο ἰσορροπημένες ἀπὸ τίς μεσογειακὲς φυλὲς, πρᾶγμα πὺ εἶνε δυνατόν, ὁ χρόνος ἀνάλαβε νὰ ξεκαθαρίσει τίς σκουριεὶς πὺ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὸ ἀνακάτωμα τῶν αἱμάτων καὶ ἐπανάφερε τὴν ἁρμονία τοῦ ἀρχαίου τύπου.

Σὲ μιὰ εἴωση ὄμορφιάς καὶ ἀσκήμιας πάντα ἡ ὄμορφιά θὰ καταλήξει νὰ θριαμβεύσει : ἡ Φύση, σύμφωνα μ' ἕνα θεῖο νόμον, τραβᾷ μ' ἐπιμονὴ στὸ καλλήτερο, τείνει ἐξακολουθητικὰ στὸ τέλειον.

Κοντὰ στὸ μεσογειακὸν τύπον, ὑπάρχει ἄλλωστε κ' ὁ τύπος τοῦ βορρᾶ : σ' αὐτὸν ἀνήκουν πολλὲς Γαλλίδες, καθὼς οἱ γυναῖκες τῆς γερμανικῆς καὶ σλαβικῆς φυλῆς.

Τοῦ τύπου αὐτοῦ ἡ λεκάνη εἶνε πολὺ ἀνεπτυγμένη καὶ οἱ ὄμοιοι πιδὸ στενοὶ : ἡ κορμιοστασιὰ αὐτὴ παρατηρεῖται π. χ. στὶς νύμφες τοῦ Jean Goujon, στὴν Ἀφροδίτη, τοῦ Nutteau, στὴν εἰκονογραφίαν τοῦ ἡ «Κρίση τοῦ Πάριδος», στὴν Ἀρτεμὴ τοῦ Houdou.

Ἐξ ἄλλου τὸ στήθος κλίνει γενικὰ πρὸς τὰ ἐμπρὸς, ἐνῶ τὸν ἀρχαῖον καὶ μεσογειακὸν τύπο, ὁ θώρακος ξεπετιέται ἀντίθετα.

Νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθειαν, ὅλοι οἱ ἀνθρώπινοι τύποι, ὅλες οἱ ἀνθρώπινες φυλὲς ἔχουν τὴν ὁμορφίαν τους ! Ἀρκεῖ νὰ τὴν ἀνακαλύψῃ κανεὶς.

Ἐσχεδιάσα με ἀνείπωτη εὐχαρίστηση τὶς μικρὰς χορευτρες τῆς Καμβοῖας ποὺ ἤρθαν στὸ Παρίσι με τὸν ἡγεμόνα τους. Οἱ χαριτωμένες κινήσεις τῶν μικρούλιων μελῶν τους εἶχαν μιὰ παράδοξη καὶ θαυμαστὴ γοητεία.

Ἐκαμα μερικὰς σπουδὰς ἔχοντας γιὰ μοντέλλο τὴν γαλιωνέζα θεατρίνα Χανακὼ· ἔχει ἀνατομία ὁλότελα διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀνατομία τῶν εὐρωπαϊκῶν γυναικῶν, ἐν τούτοις ἀρκετὰ ὠραία με τὴν παράδοξη δύναμιν της.

Ἐν γένει ἡ ὁμορφία βρῖσκεται παντοῦ. Δὲν λείπει αὐτὴ ἀπὸ τὰ μάτια μας, μετὰ τὰ μάτια μας παραλείπουν νὰ τὴν κιντᾶξουν.

Ἡ ὁμορφία ἀποτελεῖται ἀπὸ χαρακτηρηκὰ ἔκφραση. Λοιπόν, δὲν ὑπάρχει τίποτα στὴ Φύσιν, ποὺ νᾶχει πιότερο χαρακτηρηκὰ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Ἀναπολεῖ μετὶ τὴ δύναμιν του ἢ μετὶ τὴ χάριν του τὶς πιὸ ποικιλότροπες εἰκόνες.

Κάποτε μοιάζει σὰν ἄνθος, τὸ λίγισμα τῆς κορμιοστασιᾶς μιμνεῖται τὸν κορμὸ, τὸ χαμόγελο τοῦ προσώπου, ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς κόμης ἀνταποκρίνονται μετὶ πλείριον ἄνθισμα στεφάνης. Κάποτε θυμίζει κληματαύβεργα εὐκολογιγιστη, κάποτε δενδράκι λιγερὸ καὶ καμαρωτό.

«Βλέποντας σε, λέγει ὁ Ὀδυσσεὺς στὴ Ναυσικᾶ, νομίζω ὅτι βλέπω ἐκείνην τὴν φοινικιά πού, στὴ Δῆλο, κοντὰ στὸ βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνα, ξεπετιῶταν ἀπὸ τὴ γῆ μετὰ μιὰ δυνατὴ ὄρμη κατὰ τὸν οὐρανόν.»

Ἄλλοτε, τὸ ἀνθρώπινο σῶμα γυρμένο πρὸς τὰ πίσω μοιάζει ἀτσαλένιο ἐλατήριον, εἶνε σὰν ἓνα ὠραῖο τόξον ὅπου ὁ Ἔρως προσαρμῶζει τ' ἀόρατα βέλη του.

Ἄλλοτε πάλιν μοιάζει ὕδριον. Πολλὰς φορὰς ἔβαλα νὰ καθίσει κατὰ γῆς ἓνα ζωντανὸ μου μοντέλον, λέγοντάς του νὰ γυρίσει τὴν πλάτην του κατὰ μετὰ, ρίχνοντας τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια του μπροστά. Σ' αὐτὴ τὴ στάση, ἡ σκιαγραφία τῆς πλάτης, λεπτὴ στὴ μέση καὶ φαρδύα στὰ γοφὰ μόνη της φανέρωνε καὶ παρίστανε ἓνα δοχεῖον μετὶ τὴ χαριτωμένην του κοιλιάν, τὸν ἀμφορέον ποὺ ἔχει στὰ σπλάγχνα του τὴ ζωὴ τοῦ μέλλοντος.

Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα εἶνε ὁ καθρέφτης τῆς ψυχῆς καὶ ἀπ' αὐτὸ προέρχεται ἡ μεγαλήτερη ὁμορφία.

Ἐκεῖνον ποὺ λατρεύομε στὸ ἀνθρώπινο σῶμα, εἶνε κάτι περισσύτερον ἀπὸ τὴν τόσο ὠραία του μορφήν εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ του φλόγα ποὺ φαίνεται νὰ τὸ φωτίζει διάφανα.